

Байгород (стислий переказ)

Юрій Яновський

Юрій Яновський

Байгород

Скорочений стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Повість має історичну основу - Народне повстання 1918 року у Єлисаветграді (нині Кропивницький) проти анархістів на чолі з Марусею Никифоровою.

На початку твору автор оспівує молодість. Та весна, що про неї йтиметься, давно минула, минуло і літо, і багато років. Лишилися лиш речі, які обв'язала ниткою тремтяча рука, які лежать сиротливо у темному кутку, зберігаючи на собі минулі дотики. Ці речі: фотографічна картка дівчини, гравюра з "Дон-Кіхота Ламанчського", недогарок воскової свічки, шматок шовкового чорного прапора з рештками лозунга "хія - мать", старомодна жіноча рукавичка з невеличкої руки і звичайна пом'ята бинда з плямами крові.

Місто Байгород. Його жителі ніколи не любили тимчасової влади.

Автор порівнює Байгород, що розлігся на річці Інгул, з прекрасною дівчиною, що потягається ранком на дівочій постелі, розметавши ковдру і затуляючи очі руками від світла.

Зараз у Байгороді владу захопила Маруся. Уже тиждень, як її банда влаштувалася на залізниці. На її чорному прапорі - напис "Анархія - мать порядку". А байгородці тихо готували зброю для повстання. Післязавтра, ясним весняним ранком, Байгород піде на ворога.

Завтра буде добрий день. Марусин ешелон прокинеться, відчиняться теплушки, Маруся зі своїм джурою походжатиме пероном. "Маруся - малого зросту, опецькувата, з великими зеленими очима - вона є взірець похитливої жінки. Мускулясті ноги її ось-ось наче розірвуть штани-галіфе. Френч, начеб і великий розміром, сидить, як гумовий. Від кожного кроку її груди тремтять. Де вона випаслась, така повнокровна самка?" Щодня Маруся збирає з міста контрибуцію: хліб, шинку, масло і сир, сукно і шовк, чоботи. Містянам досадно бачити таке, бо це все їхнє. Десь за сотню кілометрів від них б'ється золотий погон із червоним прапором. Вони терпляче чекають, годують всіх гінців з тої сторони, що привозять їм відгуки і печаль.

Завтра Маруся з бандою приїде в місто, в завод, що вже давно не працює. Вона зайде до зали, де зберуться містяни. Вона - смілива жінка, довго мовчатиме, потім перед двотисячним натовпом витягне і покладе на стіл два нагани. А коли якийсь байгородець крикне: "Геть бандитів! До стінки Марусю!", Маруся почне стріляти

поверх натовпу. Усі кинуться до дверей і розбіжаться.

І коли її автомобіль рушить знову на вокзал, з вікна заводської будівлі хтось з містян таки вистрелить. Один з п'яти пострілів поранить руку Марусі. Її джура шукатиме в кармані Марусиною френча пов'язку для рани, але знайде лиш старомодну жіночу рукавичку. Рукавичка полетить на брук. А ввечері Маруся відомстить: її броньовик їхатиме вулицями міста і стрілятиме по вікнах. Всі ці події відбудуться лише завтра.

А сьогодні вечір. Навколо пробуджується весна. Молодий юнак блукає вулицями міста і думає про Лізу. Вона щосуботи йде до церкви і, поставивши свічку, жадібно тулиться до одяжі божих матерів. Сухі гарячі губи наче хочуть щось ізнайти. А дома в неї горить негасима лампадка, пахне воском і оливою. Сухі трави, чорнобривці й мак, освячений на Спаса, – дарують хаті степові пахощі. Лізі 19 років, вона вийшла за вдівця і доглядає його малу дитину. Чоловіка її вже 3 місяці нема. Вона вийшла заміж наче через жалість: залишився чоловік сам, дитина на руках і контужений у голову.

Думки ці не виходять з голови юнака. Він бачить вогники: це люди йдуть з церкви і несуть свічки, бо сьогодні Страсний четвер перед Великоднем.

"Наш герой іде собі й іде. Його ім'я звичайне і аж надто просте. У Сервантеса воно звучить добре. Але герой наш іще юнак зовсім. Він не може бути мудрим лицарем Ламанчі. Він юнак, з якого, може, ще виросте лицар. Тому ми робимо його лише небожем славного ламанчця і даємо йому перше ім'я дядька – Кіхана. А може, це буде до деякої міри й присвятою".

Ліза кликала його "Тихий Вітре". Коли вона запропонувала йому дружбу, він відразу зрозумів, що дружба переросте в кохання. Коли він захворів, вона сиділа коло нього і щебетала веселим голосом. Одного вечора вони гуляли містом. Ліза розповідала про дитину свого мужа, яку дуже любила.

Хлопець йшов містом. Настрій був чудовий: такий він буде і в житті. Нараз Кіхана пішов швидше, бо почув голос. Дві жіночих фігури несли свічки і говорили. Молодша жінка признавалася іншій, що вже рік після того, як вийшла заміж, "ходить з нерозплетеною дівочою косою!" Вона сказала: "О, коли б мені сильний юнак! Я чекаю його всі дні. Коли він прийде, я йому...". "Доброго вечора!" – перебив Кіхана і здивувався, бо молодшою жінкою була Ліза.

Скорочений стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Байгород, анархісти, п'ять пострілів і грузовик з кулеметами будуть у вечір п'ятниці. А день п'ятниці був для Лізи й Кіхани. У них сталася найважливіша подія юності.

Ліза й Кіхана прийшли у її будинок. Дитина пішла з бабою до міста, і порожній дім стояв і мовчав. Вони стояли і дивилися у вікно, на весну. Кіхана признавався Лізі в коханні. Говорив, що вона – єдина жінка у цілому світі. Що ради неї будувалося й руйнувалося все. Поки він признавався в коханні, на вулиці почулися тих п'ять

пострілів, один з яких поранив Марусю. Потім проїхав автомобіль анархістів. "Хай йому чорт, - каже Кіхана, - отак і поговорити не дадуть". Хлопець сміявся і признавався: "Я тебе люблю, Лізо..." Вона мовчала. Її обличчя, сухорляве й матове, прикрашували чудного кольору очі та величезні вії. Очі мала чудні. Удень зеленаві, надвечір - блакитні, вночі - сірі й прозорі. Ліза відповіла: "Тихий Вітре, я не знаю, чи я люблю тебе, Тихий Вітре".

Кіхана слухав історію Лізи: вона не може жити без блакитних очей чоловіка. Її любов до чоловіка така неземна, вона кохає його безмірно і не може без нього жити. Так, вона помітила, що почуття, яке викликає в неї Кіхана, цілком протилежне цій любові. Воно грішне, це почуття. Його треба гнати від себе геть. Її голос сухий і фанатичний.

Те, що розповідала Ліза, Кіхана все знав. Що її чоловік, повернувшись з війни, не застав першої жінки - вона померла. Він одружився з Лізою. Ліза стала жити в нього. І якась непевність, страх і нервовість зробилися ознакою її одруження. Вона почала ходити по церквах. Приймати старців і монашок.

Раптом Кіхана запитав Лізу, чи вона, яка рік мала мужа, знає, що таке мужчина? Ліза відповіла, що ні...

Ліза ледве дихала в Кіханиних обіймах. Свічка давно погасла і лежала на долівці. "Не можна, Тихий Вітре. Гріх великий. Залиш мене, Ві... Ти мені любий, але муж... Покарає мене..." В цей час броньовик стріляє по вікнах. Втручання кулемета в інтимні справи іноді має чудне значення. Раптовий акцент зовсім обезсилює. Воля летить геть, і лише віковичний голос крові заявляє про свої права.

...За далеко миль звідси, у Берліні, молодий високий мужчина під дощем чекає трамвая. Чоловік має широкі плечі, і німці здогадуються, що він іноземець. Чоловік прислухався до дощу, до власних думок. Він згадує устанovu, де висиджує дні біля столу і вікна на сусідню площу з бронзовим Фрідріхом (пам'ятник у Берліні); свої прогулянки до Зоологішер Гартен; свої листи до коханої жінки в Прагу, де жінка кінчає школу. Він побачив крізь дощ її хлоп'ячі задерикуваті очі і скандинавський льон на голові. Вона нічим не нагадувала йому рідного міста. Вона мріяла лише про його батьківщину, бо знала, що там усе неймовірне і величне. Свого мужа любила серйозно і просто, завороживши його і притуливши до себе. Чоловік був гордий згадувати про таку юність, про обійми такої жінки!

Чоловік зайшов у трамвай. Згодом у трамвай зайшла дама з сухорлявим своїм власником. Чоловіку здалося, що в нього обірвалося серце. Це була його дівчина, тільки волосся її з чорного стало зовсім золоте, і в очах світилося ще дві зорі. Чоловік не вийшов на своїй зупинці. Два рази вона подивилася на нього. Приголубила наче. І раптом якась думка прийшла їй, вона піднесла вгору палець, затримала подих і щось сказала про себе, але так, що її чоловік не зрозумів нічого. Чоловік попросив у незнайомця прикурити. Це вперше він закурив, а потім сказав: "Вона не здається мені щасливою. Правда, гер?"

...Ранок Великодньої суботи. Кіхана розбудив шалений гук дзвонів. Юнак п'янів від

дзвонів. Вони пішли з Лізою по вулиці. Він їй новий і рідний. Шоки цвітуть рожево. Навіть хода в неї набула трохи лінивої досвідченості. Вона йшла, знаючи, на що ступить далі.

Старий байгородець, виглядаючи з хвіртки, покликав Кіхана. Байгородець мав двоствольку, хлопець сказав, що має карабін. Кіхана сів на лаву коло хвіртки. Біля нього сіла Ліза. Вони дізналися, що Маруся має їхати зараз до їхньої церкви, і байгородці вирішили вигнати її з міста. Кіхана засміявся і замовк. У Лізи в кишені був браунінг, залишений чоловіком.

На вулиці показався грузовик. На ньому анархісти і гвинтівки стирчали на всі боки. Кіхана наказав Лізі зайти у двір старого байгородця. Коли вона зайшла, юнак пішов до грузовика і вистрелив. Вслід за ним байгородці почали стріляти, і так жителі міста отримали першу перемогу.

Місто одразу загубило свою спокійну метушливість. По всіх дворах почалася стрілянина. Байгородці готували зброю.

...Полковником повстанчого корпусу передмістя став Балка, немолодий чоловік, що носив живіт, як орден за хоробрість. Полковник викликав Кіхану з фронту за ріг, сів із ним на східцях і розповів про героїську атаку височин Ярмарочної гори, про шалений биндюжний обхід водопровідної будки, де засіли переважаючі сили ворога, про сміливий напад на селянські підводи з сіном для утворення з них траншей, бліндажів, вовчих ям і інших військових назв. Полковника вдарило в пафос.

Коли більшість анархістів лежала вже в страшних позах, а поранена меншість почала розривати себе гранатами з розпачу, полковник знову повернувся до попередньої розмови. Він, настрочивши армію Кіхани на героїські вчинки, перекинув свої бойові корпуси праворуч, трохи потіснивши іншого полковника.

Другий полковник був великим і міцним, його голова, як тиква. На всі боки в нього з голови стирчало волосся. Він був повною протилежністю першому. Очі його дивилися завше на руки. Не метушився і не гойдав ногами. Подавав короткі репліки на сентенції першого. У нього в руках були головні сили міста, що зараз билися за квартал від нього, він лише посувався за ними на грузовикові.

А третім полковником був дяк. З ним прийшла і вся його армія, що на перший погляд годилася більше на роль півчої, ніж на грозу анархістів.

Ліза мала роль зв'язкової. Вона повідомила полковників, що на Поштовій знову зіпсували кулемета, але пощастило відбити другого. І що вони підійшли вже до площі і чекають розпоряджень. Потім Ліза сказала, що хоче пройти до Вокзальної вулиці, де увесь час не перестає кулемет, там вона потрібніша. Їй дозволили йти. Дяк скинув привселюдно рясу, узяв гвинтівку і мовчки пішов по вулиці в бій.

Кучерявий стріляв, сидячи за стіною гробовища. Кулеметник викопав для свого кулемета яму й закотив його туди, не забувши налити води в кожух. Другий кулемет пристроїли на горищі будинку і доки що – не стріляли. Третій кулемет притягли до Кучерявого і передали привіт від сусідів.

А анархісти наче померли на своїм боці площі. Позад їх білів вокзал і гойдався

чорний прапор. Почулися звуки гармошки і анархічна пісня. Кучерявий раптом закричав до своїх: "Давай грамофонів!".

Полковники тим часом перестріли селян і сказали, що коли хто хоче заробити собі краму, хай іде просто цією вулицею нагору, одержить там гвинтівку і постріляє, куди йому скажуть. Чоловіка з пів сотні пішли по гвинтівки.

Ворог почав стріляти. В першу чергу поплатилися грамофони, які наказав принести Кучерявий. Потім – і не музичні стогнали від куль. Селян було поставлено збоку, щоб вони в критичний момент пішли на поміч головній армії.

Наговорившись з Лізою, Кіхана піднявся вище по Вокзальній і стояв фронтом за два квартали від вокзалу. Доля дала йому під команду обох опальних полковників: першого і третього.

Ліза стояла з Кіханою під будинком, торкаючись плечем його грудей. Цей чоловік увійшов до її життя повновладно і нероздільно. Думка про мужа десь гасла в неї, як дрібниця. Щось особливе, як передчуття, хвилювало Лізу. Вона притулилася вухом до його грудей, і у відповідь їй загриміло молоде серце.

Минайте, минайте, надойдливі хвилини! Рана несерйозна зовсім, і Ліза, безперечно, поправиться за два дні. Їй непогано буде в тім будинкові, куди він її заніс по дорозі.

Байгородці злетілися всі до вокзалу. Просто в лоб їх клали ручні гранати хороброго ворога. Давно відійшов із вокзалу поїзд, покинувши ар'єргард. Ті з банди, що залишилися, розіклали поруч наготові гранати і з новою відвагою взялися до кулеметів. Їм випали на сьогодні чорні номерки, і вони хотіли лише відтягти трохи розігру.

Шаленим наскоком вокзал було взято. Обидва полковники – їх уже достойно так називали – полягли поруч в атаці. Незвичні до військової науки люди хилилися цілим покосом під кулями. Але йшли, як лава.

Та перемога була не остаточна, бо випустили з міста ешелон ворога. Тому вирішили нарити траншей по обидва боки розібраної залізниці, щоб Маруся не повернулася.

По п'ятах переможців прийшли мародери і грабували вагони. Усе місто наче охопив демон безуму. Воно танцює, сміється, скаче, обнімається і будує рожеві фортуни. Лікарі збирали поранених.

Кучерявий, Кіхана та інші пішли за місто, щоб ворог не міг знову вдертися до Байгорода.

Ввечері була перша сутичка з розлютованими анархістами. Вони під'їхали поїздом і думали, що знову спокійно займуть місто, але коли їх за містом обстріляли, вони відсунулися трохи назад і залягли й собі в землю на всю ніч.

Скорочений стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Головком мав нараду з Кучерявим і Кіханою, і вони всі вирішили мобілізувати міські резерви. Спішно зміцняли траншеї. Чистили кулемети. Кіхана кинувся до міста і шукав чоловіків для захисту міста. Дзвонили дзвони. Кіхана пригадав, що сьогодні

Великодня субота. Хлопець побіг у церкву і перервав службу. Він поліз на амвон говорити гарячі заклики, але його стягли і виставили. Санчо поблизу не знайшлося. І Кіхана пішов сам на фронт...

Минала ніч. Кіхана дрімав у траншеї. Він оглянувся на своїх сусідів – усі спали. Десь попереду були секрети. Вони лежали в траві рідко й далеко один од одного. Кіхана згадав, як перед самим тим моментом, коли він задрімав, послали наперед змінити секрети. Може, вже їх змінили – він не знає, скільки часу спав. Поміж людей нової зміни пішла висока фігура. Вона особливо переставляла ноги і довго ще шаруділа в темряві. Знайома фігура!

Знайома фігура чоловіка, що пішов у секрет, там ніби маячить попереду. Її немає в дійсності. Кіхана ж бачить контури фігури. Та це ж той, що розповідав кілька годин тому під боком! У нього були блакитні очі, про це напевне знав Кіхана. Той чоловік розповідав своїм ближчим сусідам по траншеї про Лізу. Кіхані хотілося кинути туди гранату, бо здогадався, що то чоловік Лізи.

Почали повертатися секрети. Вони проспали свій час, і їм було зовсім не весело йти ранком. Іноді вони припадали на хвилину до землі і йшли далі чудними петлями стежок.

Стрілянина почалася одразу. Секрети зовсім припинили, припали до землі і не ворушилися.

Гармати, які мусили прибути до анархістів уночі, запізнилися чомусь аж до ранку. На світанку анархісти почали стріляти. Секрети мали досить часу, щоб випробувати нерви. Вони тулилися до землі, пообдирали нігті й долоні, вигортаючи собі хоч невелику ямку для голови. Декого з них знайшли кулі.

Знайома фігура високого чоловіка виросла між траншеями. Смертельний жах опанував ним, коли він лежав там на голій землі. Чудно розмахуючи руками, він біг до своїх. Вірна смерть чекала його. Кіхана бачив, до чого йде. Очевидна загибель цього чоловіка, для якого він п'ять хвилин тому не пошкодував би гранати, затрусила Кіхану. Все на світі віддав би він за те, щоб урятувати того чоловіка. Кіхана вискочив на траншею, тримаючи гвинтівку в руці. Він маше рукою. І вся траншея пішла за ним.

Високому чоловікові не судилося в той ранок умерти. Він упав на землю, притаївся на ній і дав пройти повз себе всій атакуючій масі. На цьому його роль в історії Байгорода й закінчилася.

Декілька кроків пробіг Кіхана. Кулі свистіли. Вся його істота стреміла зараз до ворога. Серце стукало часто, зупиняючись іноді й пухнучи. Як це трапилося, Кіхана не втямив. На нього повертали анархісти кулемета, кинули на землю коробку з стрічками. Кіхана це яскраво бачить. Варто тепер кулеметникові надушити курок, щоб Кіхану одразу пронизали кулі.

Кіхана подумав, що було б добре надибати по дорозі лощину. Лягти і зняти кулеметника. Мороз і спека прийшли до Кіхана одночасно. Обличчя помертвіло. Кіхана провів по ньому рукою і глянув на руку, чи не залишилося там крейди. Кулеметник присів до кулемета і надушив курок.

...Високий чоловік, що його так щасливо врятував Кіхана, прибудився ще звечора, коли Кіхана не було на фронті. Його хотіли розстріляти, як чужу й небезпечну людину. Потім хтось догадався упізнати в ньому земляка, після чого було запропоновано йому пожертвувати й своєї крові для Байгорода – сісти до кумпанії. Даремно він рвався хоч на годину в місто побачити жінку, його не пустили й сказали, що обов'язково виведуть у розход...

...Коли Кіхана прийшов, це було темної зовсім ночі. Він думав, що сил дуже мало. Думав і про Лізу. Фізично відчув, що частина його десь залишається біля неї. Кіхана вважав, що потрібний рішучий й відчайдушний наступ. Треба було вжити раптовості, несподіваності і відвертого нахабства, бо їхні сили були малі. Кіхані пощастило, як ми вже бачили, несвідомо вибрати слушний момент. І коли він думав, почув розмову сусідів по траншеї. Коли там хтось вимовив "Ліза", – це слово прозвучало, як крик струни. Кіхана вислухав од слова до слова історію високого чоловіка. Його не треба було й питати – Кіхана знав, що в нього блакитні очі. Він повертався з якихось країв, змушений був останні верстви пройти пішки до Байгорода, потрапив до повстанців і трохи не побачив того світу. Так. Кіхана не перепитав його, тієї він Лізи чоловік чи іншої. Він був певний, вислухавши мимохіть розмову...

...Кіхана був мертвий. Тіло лише витяглося на тім місці, де зупинив його кулеметник. Після бою його знайшли. Дві відбитих гармати відсалютували мертвому. Сходило сонце. З міста нісся Великодній дзвін, тихий і нерівний. Він лежав блідий, підігнувши голову, і дивився вздовж по землі. Полонені анархісти похмуро товпилися.

...Молодість летить наша, перед нею лежать обрії, а позаду рідний Байгород висушує кров дітей, що вчилися ходити.

Го-гой! Як весело йти вперед.

Скорочений стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу